

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПОВОЄННИЙ РОЗВИТОК УРСР

Ада Дізанова

канд. іст. наук, доцент,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

(Ізмаїл, Україна)

У 1944 р. постало питання про розширення повноважень союзних республік у зовнішньополітичній сфері. 1 лютого 1944 р. на 10-й сесії Верховної ради СРСР був затверджений Закон СРСР «Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин і перетворення у зв'язку з цим народного комісаріату закордонних справ із загальносоюзного в союзно-республіканський народний комісаріат» [6]. Цим законом усі союзні республіки отримали право створювати власні народні комісаріати закордонних справ для укладення угод та встановлення дипломатичних і консульських відносин з іноземними країнами. Нарком закордонних справ СРСР В. Молотов пояснював це «політичним, економічним та культурним зростанням союзних республік».

Проте відомо, що Й. Сталін розраховував посилити позиції Союзу РСР у майбутній Організації Об'єднаних Націй тим, що кожна з республік буде мати окреме представництво. Західні держави не могли погодитися з такою пропозицією радянського керівництва. Тож постало питання про представництво в Міжнародній організації безпеки України й Білорусі. В листі до президента США Ф. Рузвельта Й. Сталін вказував на те, що ці дві республіки за кількістю населення й за їх політичним значенням переважають деякі держави, щодо участі яких в майбутній безпековій організації не виникло суперечок [9, с. 157-158]. Після тривалих переговорів 10 лютого 1945 р. американський президент заявив про готовність підтримати прийняття Української й Білоруської республік у члени Асамблеї Міжнародної організації [9, с. 189].

26 квітня 1945 р. уряд Української РСР звернувся із заявою до конференції Об'єднаних Націй у Сан-Франциско про бажання взяти участь у роботі конференції і стати членом міжнародної організації [4., с. 780-781] та отримала позитивну відповідь.

Українську делегацію, що прибула на конференцію 6 травня 1945 р., очолив Д. Мануїльський – заступник голови Раднаркому і народний комісар закордонних справ УРСР. До складу делегації входило 12 осіб. Українська делегація зробила значний внесок у вироблення основоположних документів ООН. Д. З. Мануїльський очолив перший комітет конференції, що мав виробити текст преамбули та першого розділу Статуту – «Цілі та принципи» новостворюваної міжнародної організації, О. В. Палладін увійшов до комітету, який займався питаннями складу та членства держав в ООН, І. С. Сенін брав участь у роботі комітетів комісії, яка займалася питаннями структури, процедури й повноважень Ради Безпеки, П. С. Погребняк був членом комітетів комісії, що працювала над положеннями про Міжнародний суд та правові питання, В. Г. Бондарчук та М. Н. Петровський працювали в комітетах, які визначали повноваження Генеральної Асамблеї, питання про економічне та соціальне співробітництво, систему опіки.

У ході конференції членами української делегації були запропоновані важливі поправки до Статуту ООН: сприяння ООН у процесі розв'язання міжнародних економічних, соціальних, культурних проблем, заохочування поваги до прав людини, зняття будь-яких обмежень прав чоловіків та жінок щодо участі в роботі органів ООН, засудження агресивної війни як засобу розв'язання міжнародних суперечок та ін. Упродовж роботи конференції голова української делегації Д. З. Мануїльський взяв участь у кількох прес-конференціях, на яких висвітлив основні напрямки зовнішньої політики України, зацікавленість української сторони у створенні надійних гарантій миру і безпеки у світі, розвитку культурних та наукових зв'язків України з іншими державами. Діяльність УРСР на міжнародній арені розгорталася в основному в межах Організації Об'єднаних Націй. Зрозуміло, що українські дипломати повинні були узгоджувати свою діяльність із союзним керівництвом, однак українські діячі, зокрема міністр закордонних справ А. Барановський, нерідко займали принципову позицію з тих чи інших питань міжнародної політики, виявляли самостійність, вносили пропозиції щодо оптимізації діяльності ООН. У перше повоєнне десятиліття УРСР стала членом Міжнародного Суду, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Всесвітнього поштового союзу, Всесвітньої метеорологічної організації, Міжнародної організації праці, пізніше долучилася до ЮНЕСКО, Європейської Економічної Комісії, МАГАТЕ тощо. В 1948-1949 рр. Україна була непостійним членом Ради Безпеки ООН. Діяльність УРСР в межах ООН сприяла накопиченню досвіду в міжнародній політиці, сприяла позитивному іміджу республіки, створювала сприятливі умови для післявоєнного відродження.

Окремо слід сказати про діяльність в Україні ЮНРРА (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA) – Адміністрація ООН із допомоги і відтворення). 09 листопада 1943 р. у Вашингтоні 44 держави підписали угоду про створення ЮНРРА. Фонд ЮНРРА складався з внесків країн-членів, територія яких не зазнала окупації. Розмір внесків становив 1-2 % національного прибутку. Допомога ЮНРРА надавалася безповоротно, без відшкодування й відсотків. СРСР був вивільнений від внесків в ЮНРРА. Завданням ЮНРРА було надання допомоги країнам, економіка яких була зруйнована війною. У 1945 р. СРСР звернувся по допомогу на відновлення зруйнованої війною економіки республік [13, с. 4]. 18 груд. 1945 р. А. Барановський від імені уряду УРСР підписав у Вашингтоні угоду про допомогу Україні Міжнародної організації допомоги постраждалим від війни (ЮНРРА) [11]. За цією угодою було визначено суму допомоги республіці в розмірі 189 млн. дол. США. ЮНРРА створила в Україні свою місію на чолі з М. Мак-Даффі, яка 20 березня 1946 р. прибула в Київ. Співробітництво української сторони з місією здійснювалося через спеціальне Управління щодо поставок ЮНРРА, яке очолював В. Хом'як. Український дипломат І. Козюля обирався одним із заступників голови Ради ЮНРРА. УРСР входила до складу Комітету поставок ЮНРРА, одного з ключових в її структурі.

Перший корабель з товарами ЮНРРА прийшов в Одесу в листопаді 1945 р. Вантажі надходили також у Миколаїв, Новоросійськ, Поті, Ленінград, Мурманськ, Архангельськ, Клайпеду. Товари, закуплені на кошти ЮНРРА, надходили з 15 країн світу: із США, Великої Британії та Канади – переважно насіння, консерви, сушена риба, устаткування для заводів, що виробляють

пеніцилін – такий необхідний для врятування сотень життів поранених в результаті війни, з Індії – перець і джут, з африканських країн – какао, з Аргентини – вершкове масло, льняна олія; з Австралії – чай, свинець, насіння конюшини, вовняні товари та ковдри Як зазначає Л. Чекаленко, на 1 квітня 1948 р. 211 вітчизняних та іноземних суден завезли в Україну товарів на суму 189,3 млн. доларів. Більшість із них становили продукти харчування (на душу населення України припадало з цих поставок продовольства на суму 2 долари 83 центи) [13, с. 5]. Україна отримала також і промислові товари, сировину, необхідні для відбудови зруйнованого війною господарства.

Діяльність ЮНРРА в УРСР припадає, зокрема, й на період голоду 1946-1947 рр. Питання про допомогу голодуючим з боку іноземних держав та міжнародних організацій майже не досліджене через брак джерел. Але є чимало згадок про те, що така допомога існувала. Так, Р. Конквест, вказуючи на голод 1946-1947 рр. в Україні, стверджує: «Ми не маємо відомостей про жертви, проте є фактом те, що країну врятувала від гіршої долі Комісія ООН для надання допомоги та відбудови (переважно за рахунок США), яка доставила на кінець січня 1947 р. продуктів харчування майже на 100 млн. доларів» [5, с. 261]. За іншими даними, ЮНРРА поставила в Україну продовольства на суму 100,3 млн. дол. США, устаткування і матеріалів для промисловості й сільського господарства на 34,4 млн. дол., медичного обладнання на 2,3 млн. дол. [7]. Хоча розміри цієї допомоги були незначними порівняно зі збитками, що їх зазнала Україна під час Другої світової війни, діяльність ЮНРРА сприймалася українським народом із глибокою вдячністю.

Один із важливих зовнішньополітичних чинників, що вплинув на повоєнний розвиток УРСР і особливо придунайського регіону, пов'язаний із врегулюванням дунайської проблеми. За панування на Дунаї здавна змагалися різні країни.

Можливість справедливо розв'язати дунайську проблему виникла лише після закінчення Другої світової війни. Після Паризької мирної конференції та підписання мирних договорів із колишніми союзниками фашистської Німеччини Радянський Союз запропонував обговорити дунайське питання. Сесія Ради Міністрів закордонних справ у грудні 1946 р. прийняла рішення про скликання конференції для підготовки нової конвенції про режим судноплавства на Дунаї. 30 липня 1948 р. конференція розпочала роботу в Белграді.

В ній взяли участь придунайські країни – СРСР, Українська РСР, Румунія, Болгарія, Чехословаччина, Югославія, Угорщина, а також учасники сесії Ради Міністрів закордонних справ – США, Велика Британія, Франція, пізніше – Австрія. Активну участь у роботі конференції брала українська делегація, яку очолив заступник Голови Ради Міністрів УРСР А. Барановський. Українська делегація виступила за справедливе вирішення дунайської проблеми, з урахуванням інтересів придунайських країн.

18 серпня 1948 р. в Белграді відбулося підписання конвенції про режим судноплавства по Дунаю. Президія Верховної Ради УРСР ратифікувала цей документ 18 лютого 1949 р. На жаль, УРСР була рівноправним представником у конвенції до 70-х рр., в наступний період її інтереси представляв делегат від СРСР. Лише в 1992 р. це право було відновлено.

Відповідно до рішень Белградської конференції 1949 р. була створена Дунайська комісія, яка складається виключно з представників придунайських

держав (по одному від кожної). Основними її функціями є спостереження за виконанням Конвенції про режим судноплавства на Дунаї 1948, складання загальних планів розвитку судноплавства на основі пропозицій держав-учасниць Комісії, уніфікація правил річкового й санітарного нагляду, координація діяльності гідрометеорологічної й екологічної служб на Дунаї тощо.

Встановлення демократичного міжнародно-правового режиму на Дунаї, укладення взаємовигідних договорів і угод справили позитивний вплив на розвиток дунайського судноплавства, економічне співробітництво придунайських країн, їхню післявоєнну відбудову.

В повоєнний період УРСР мала 2 порти – Ізмаїл і Рені, які за обсягом перевезення вантажів і технічним оснащенням входили до числа найбільших портів на Дунаї. Крім того, на українській ділянці знаходився порт Кілія з портпунктом Вилкове. До 1945 р. порти Ізмаїл, Рені, Кілія являли собою погано обладнані навантажувальні пункти, пристосовані для переробки зернових вантажів. Кранів не було, тож вантажні операції здійснювалися в основному ручним способом. Вантажообіг портів Ізмаїл і Рені до 1945 р. не перевищував 120 тис. т. Міжнародне співробітництво сприяло збільшенню вантажообігу, механізації вантажних робіт у портах, технічному оснащенню, зокрема встановленню кранів, будівництву складських приміщень тощо. До кінця 50-х рр. обсяг вантажообігу складав близько 6,5 млн. т. [14, с. 274-275]. Пожвавлення судноплавства на Дунаї спричинило зміни в розміщенні продуктивних сил і пожвавлення економічного розвитку республіки в цілому й особливо придунайського регіону.

Надзвичайно важливе значення для України мало остаточне вирішення питання щодо кордонів. Питання кордонів розглядалося на Тегеранській, Ялтинській, Потсдамській конференціях, у листуванні Й. Сталіна з У. Черчіллем, Ф. Рузвельтом, Г. Труменом [8, 9]. Результатом тривалих переговорів стало підписання договорів між СРСР та Чехословаччиною (1945) [2, с. 801], Польщею (1945) [3, с. 801-802], Румунією (1947). Територія УРСР збільшилась на 110 тис. кв. км, кількість населення зросла на 7 млн. чол.

Окрім чинників, що мали позитивний вплив на повоєнний розвиток, можемо вказати й на деякі негативні наслідки зовнішньополітичної діяльності СРСР. Це, зокрема, розширення зовнішньоекономічної діяльності й вивезення зерна закордон, особливо під час голоду 1946-1947 рр.

Потребує подальших досліджень проблема так званих втрачених можливостей. Це й можливість скористатися допомогою у повоєнній відбудові за планом Маршалла, встановлення двосторонніх відносин із провідними країнами світу. Відомо, що вже наприкінці війни постало питання про відносини УРСР із Великою Британією та США, проте сталінське керівництво не дало згоди на таку зовнішньополітичну діяльність республіки. Можемо лише припустити, що тісне співробітництво України з окремими державами сприяло б прискореній відбудові народного господарства республіки на якісно новій основі й уникненню багатьох проблем, зокрема й голоду.

Література:

1. Головченко В. І. Міністерство закордонних справ УРСР // Енциклопедія історії України. – Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2009. – 790 с.

2. Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Чехословацькою Республікою про Закарпатську Україну. 29 червня 1945 р. // Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. – Київ – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 1100 с.
3. Договір між СРСР і Польською Республікою про радянсько-польський кордон. 16 серпня 1945 р. // Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. – Київ – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 1100 с.
4. Із заяви уряду Української РСР конференції Об'єднаних Націй у Сан-Франциско про бажання взяти участь у роботі конференції і стати членом міжнародної організації. 26 квітня 1945 р. // Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. – Київ – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 1100 с.
5. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор. – К.: Либідь, 1993. – 275 с.
6. Міністерство закордонних справ України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua>
7. Павленко М. І. Адміністрація допомоги і відбудови Об'єднаних Націй // Енциклопедія історії України. – Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2003. – 688 с.
8. Переписка председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. – Т. 1. – М., 1957. – 408 с.
9. Переписка председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. – Т. 2. – М., 1957. – 296 с.
10. Про вступ УРСР в Організацію Об'єднаних Націй. 22 серпня 1945 р. // Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. – Київ – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 1100 с.
11. Симоненко Р.Г. Барановський Анатолій Максимович // Енциклопедія історії України. – Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2003. – 688 с.
12. Хімей В. В. УРСР у міжнародних відносинах періоду блокового протистояння / В. В. Хімей // Сіверянський літопис. – 2012. – № 5/6. – С. 184-190.
13. Чекаленко Л. Д Українська дипломатія холодної війни. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ukrajinska-diplomatija-kholodnoji-viini/>
14. Юнкевич В. В., Капикраян Л. Я., Михайлов В. М., Баскин Ю. Я. Дунай и дунайское судоходство. – М.: Морской транспорт, 1962. – 302 с.

Ada Dizanova. The influence of foreign factors on the postwar development of the USSR.

The article examines the activities of the Ukrainian SSR in the international arena after the Second World War, its participation in international organizations, the influence of the foreign policy factors on the restoration and development of the national economy of the republic, overcoming the consequences of the famine of 1946-1947.

Key words: *international organizations, the national economy, the famine*